

bijlage

Reactie op adviezen uit het verslag van de commissie
voor het onderzoek van de Geloofsbrieven

Bijlage nummer	1
Horend bij	Evaluatie Tweede Kamerverkiezing 29 oktober 2025
Datum	
Onze referentie	
Contactpersoon	

Naar aanleiding van de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal op 29 oktober 2025 (hierna: TK25) heeft de commissie voor het onderzoek van de Geloofsbrieven (hierna: de commissie) verslag uitgebracht.¹ In deze bijlage wordt puntsgewijs ingegaan op de adviezen uit dit verslag.

1	De commissie adviseert de Kamer en de regering om op korte termijn stappen te zetten inzake het kleinere stembiljet.	Tijdens mijn werkbezoeken heb ik ook gezien dat kiezers, stembureauleden en gemeenten enorm enthousiast zijn over het nieuwe stembiljet. Dit enthousiasme deel ik. Dat het huidige stembiljet groot is, is mij bekend. Dit komt doordat alle partijen en kandidaten met naam en toenaam op het stembiljet genoemd worden. Het formaat van het papier van het stembiljet kan niet groter. Daardoor wordt de lettergrootte aangepast om alle partijen naast elkaar op het stembiljet te laten staan. Dit komt de leesbaarheid en begrijpelijkheid van het stembiljet niet ten goede. Ook dit zijn redenen waarom ik experimenteer met een nieuw model, kleiner stembiljet. Het nieuwe stembiljet is voor kiezers beter te hanteren en beter leesbaar. Bovendien is het nieuwe stembiljet eenvoudiger te tellen, wat bevorderlijk is voor de uitvoerbaarheid en kwaliteit van de telling. En daarmee voor de betrouwbaarheid van de uitslag. Doordat de nieuwe stembiljetten eenvoudiger zijn uit te vouwen en sorteren, gaat de telling

---

¹ Kamerstukken II, 2025–2026, 36 852, nr. 1.

Datum
8 januari 2026

Onze referentie
2026-0000010145

		sneller en wordt het tellen door de stembureauleden makkelijker ervaren. Het percentage ongeldige stemmen is sterk gedaald bij het experiment bij de TK25 ten opzichte van het eerste experiment tijdens de Europees Parlementsverkiezing. Het is aannemelijk dat de genomen maatregelen effect hebben en dat er een zekere mate van gewenning onder de kiezers is. Voor verdere aanscherping van de inzichten kijk ik uit naar het experiment tijdens de GR26 waar meer kiezers voor het eerst met het nieuwe stembiljet gaan stemmen. De commissie adviseert de Kamer en de regering om op korte termijn stappen te zetten ter zake het kleinere stembiljet. Ik sluit me aan bij deze uitspraak en zal in de evaluatie na de GR26 hierop terugkomen.
2	De commissie geeft aan dat een veel gehoorde klacht over het nieuwe stembiljet vanuit kiezers is dat de lijstnummers verticaal en de kandidaatnummers horizontaal zijn gerangschikt.	Het ontwerp van het nieuwe stembiljet is niet over een nacht ijs gegaan, hier is jarenlang zorgvuldig testen aan vooraf gegaan onder verschillende doelgroepen. Door de afwisseling van 'verticaal' en 'horizontaal' kan makkelijker het onderscheid tussen de bovenhelft en de onderhelft van het stembiljet worden gemaakt. Hierbij is ook nadrukkelijk aandacht gehouden voor de toegankelijkheid van het stembiljet voor kiezers met een visuele beperking. Het stembiljet is zo ontworpen dat het bij elke verkiezing aan drie randvoorwaarden voldoet: 1. Het stembiljet heeft altijd hetzelfde formaat. 2. De voor de verkiezing benodigde invulvakjes staan altijd op dezelfde positie. Zodat het mogelijk is om een herbruikbare stemmal voor blinde en slechthziende kiezers te gebruiken. 3. Het voldoet aan de eisen van toegankelijkheid en leesbaarheid. Dankzij deze drie voorwaarden blijft het nieuwe stembiljet bij elke verkiezing

Datum
8 januari 2026

Onze referentie
2026-0000010145

		overzichtelijk en leesbaar voor kiezers en tellers.
3	Kiezers klaagden over een gebrek aan privacy in het stembokje.	Doordat het huidige stembiljet groot is en precies op het schrijfblad van het stembokje past, wordt niet het hele stembiljet afgeschermd met het lichaam van de kiezer. Het stemlokaal dient zo te zijn ingericht dat het stemgeheim is gewaarborgd (art. J 15 Kieswet). Dit betekent dat de stembokjes zo moeten zijn opgesteld dat stembureauleden of wachtende kiezers niet kunnen zien wat iemand stemt. Ik vraag de Kiesraad hier in aanloop naar de GR26 extra aandacht voor te vragen bij gemeenten ten behoeve van de instructie van stembureauleden.
4	De commissie en de Kiesraad hebben over de ongeldige stemmen in de gemeenten Losser, Stein en Westerwolde, moeten concluderen dat er op grond van de wet geen andere mogelijkheid was dan deze stemmen ongeldig te verklaren.	In de gemeenten Stein en Westerwolde is aan een aantal kiezers een stembiljet uitgereikt dat bij een andere kieskring hoorde. Hierdoor zijn de 261 stemmen die door deze kiezers zijn uitgebracht conform de Kieswet ongeldig verklaard. Dit is zeer te betreuren. Oorzaak was een fout in het logistieke proces van een van de drukkers. BZK en de Kiesraad hebben hierover overleg gehad met de betreffende drukker. Deze neemt voor de GR26 extra maatregelen om dit in het vervolg te voorkomen. Daarnaast wijzen BZK en de Kiesraad gemeenten op het belang van (extra) controles op de stembiljetten door gemeenten en stembureaus.
5	De commissie constateert dat nergens geregeld is hoe moet worden omgegaan met telverschillen indien het verschil nóg kleiner is en of een hertelling dan bijvoorbeeld noodzakelijk is, en dat dit ook dient te worden bekeken in het licht van de huidige termijnen uit de Kieswet.	Het is van groot belang dat de verkiezingsuitslag door de samenleving vertrouwd kan worden. Niet alleen wanneer het verschil tussen twee partijen klein is. Daarom bevat ons verkiezingsproces standaard diverse wettelijke controles op de zorgvuldigheid van de uitslag. Onderdeel hiervan zijn hertellingen die het gemeentelijk stembureau uitvoert. Dat kan op eigen initiatief of op verzoek van de Kiesraad of de Tweede Kamer. Dat gebeurt elke verkiezing tientallen keren en is een vast onderdeel van het verkiezingsproces. Gelet op de wettelijke controles tijdens het proces, die waarborgen dat de uitslag

Datum
8 januari 2026

Onze referentie
2026-0000010145

		zorgvuldig wordt vastgesteld, heeft het geen toegevoegde waarde om automatisch ook nog eens landelijk te hertellen als het verschil tussen twee partijen onder een bepaalde drempelwaarde komt.
6	De commissie adviseert de termijnen uit de Kieswet tegen het licht te houden, het lijkt de commissie een verantwoordelijkheid van de Kamer en regering om dit daadwerkelijk ter hand te nemen.	De regering werkt voortdurend aan verdere verbetering van het verkiezingsproces. In de Verkiezingsagenda 2030 worden verdere ontwikkelingen en vernieuwingen van het verkiezingsproces weergegeven. Na afloop van de gemeenteraadsverkiezingen op 18 maart 2026 (GR26) worden de TK25 en de GR26 uitgebreid geëvalueerd en wordt de Verkiezingsagenda 2030 geactualiseerd. Deze aanbeveling van de commissie betrek ik hierbij.
7	De commissie adviseert om te kijken of de keuze voor centrale stemopneming ook gepaard kan gaan met extra financiële ondersteuning. De commissie schrijft dat de Kieswet op dit punt duidelijkheid zou moeten verschaffen.	Het is aan gemeenten om een keuze te maken tussen centrale en decentrale stemopneming. Zij kunnen hierin hun eigen afweging maken. In het onderzoek ² naar de kosten van de organisatie van verkiezingen is geconcludeerd dat de keuze voor centrale stemopneming een van de factoren is waardoor de kosten zijn gestegen in de afgelopen jaren. Ik ben met gemeenten in gesprek over hoe omgegaan moet worden met de conclusies uit dit onderzoek.
8	De Kieswet moet uitdrukkelijk weer tegen het licht worden gehouden, het lijkt de commissie een verantwoordelijkheid van de Kamer en regering om dit daadwerkelijk ter hand te nemen.	De regering werkt voortdurend aan verdere verbetering van het verkiezingsproces. In de Verkiezingsagenda 2030 worden verdere ontwikkelingen en vernieuwingen van het verkiezingsproces weergegeven. Na afloop van de gemeenteraadsverkiezingen op 18 maart 2026 (GR26) worden de TK25 en de GR26 uitgebreid geëvalueerd en wordt de Verkiezingsagenda 2030 geactualiseerd. Deze aanbeveling van de commissie betrek ik hierbij.
9	De commissie beveelt aan om werk te maken van de toegankelijkheid van	Het is een wettelijke verplichting dat stemlokalen toegankelijk zijn voor mensen met een fysieke beperking. Gemeenten zijn

² Kamerstukken II 2024/25, 35165 nr. 90

Datum
8 januari 2026

Onze referentie
2026-0000010145

	stembureaus. Met extra aandacht voor toegankelijkheid voor mensen met een scootmobiel en in een rolstoel.	daarvoor verantwoordelijk. Het ministerie van BZK heeft toegankelijkheidscriteria voor stemlokalen opgesteld. Als een stemlokaal daar niet aan kan voldoen, moet het college van B&W de gemeenteraad daarover informeren. In samenspraak met belangenorganisaties hebben het ministerie van BZK, de Kiesraad, de VNG en de NVVB het Actieplan toegankelijk stemmen opgesteld. De toegankelijkheid van stemlokalen is een belangrijk onderdeel van het actieplan. Uit gesprekken met gemeenten blijkt dat zij er hard aan werken om verkiezingen zo toegankelijk mogelijk te maken en voldoende stemlokalen te organiseren. Het lukt echter niet altijd om ervoor te zorgen dat alle stemlokalen toegankelijk zijn voor mensen in een rolstoel. Gemeenten moeten regelmatig een afweging maken tussen de toegankelijkheid van een gebouw en de beschikbaarheid van voldoende stemlokalen, zodat zij voor de kiezers bereikbaar zijn. De huidige toegankelijkheidscriteria zijn toegespitst op mensen in een rolstoel, niet op scootmobielen. Ik ben niet voornemens om alle stemlokalen ook geschikt te laten maken voor scootmobielen. Mensen in een scootmobiel kunnen doorgaans nog kleine afstanden lopen. Daarnaast zou dit betekenen dat een groot deel van de stemlokalen niet meer ingezet kan worden, wat de bereikbaarheid van de stemlokalen vermindert voor alle kiezers.
10	De commissie adviseert om duidelijkheid te creëren over de gang van zaken na sluiting van de stembureaus. Er ontstaan onduidelijkheden door prognoses, exitpolls en extrapolaties. Het vaststellen van de uitslag moet zorgvuldig gebeuren.	Ik deel het standpunt van de commissie dat er duidelijkheid moet zijn over de status van de uitslagen die gepubliceerd worden op de verkiezingsavond. Samen met de Kiesraad en betrokken partijen zal ik in overleg treden om te bezien hoe dit bij de aankomende verkiezingen al kan worden verbeterd.
11	In veel stembureaus was er regelmatig een storing met de tablets voor de elektronische	Gemeenten zijn er op verschillende wijzen (veiligheidsbriefing, circulaire, nieuwsbrieven) op gewezen om niet volledig

Datum
8 januari 2026

Onze referentie
2026-0000010145

	registratie waardoor kiezers soms even moesten wachten tot ze hun stem konden uitbrengen.	te vertrouwen op digitale stembureau-applicaties. In elk stembureau is het wettelijk verplicht een papieren uittreksel op tafel te hebben liggen van het gemeentelijk Register ongeldige stempassen (ROS). Gemeenten zijn erop gewezen om ervoor te zorgen dat stembureauleden ook weten hoe het papieren proces werkt in het geval een applicatie niet of minder goed werkt op verkiezingsdag. Het is mogelijk dat het raadplegen van het papieren ROS iets meer tijd kost dan het raadplegen van het ROS via de applicatie en kiezers dus iets langer moeten wachten voordat zij hun stem kunnen uitbrengen. Ik benadruk hierbij dat het verkiezingsproces in principe geen digitaal hulpmiddel behoeft, ook niet elke gemeente maakt hier gebruik van.